

CODEX CUMANICUS (LATİNCE-FARŞÇA-KOMANCA KODEKS)

Argunşah, Mustafa – Galip Güner (2015), *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit yayınları, 1079 s., ISBN: 9786059100595

Osman Fikri SERTKAYA*

Gazi Türkiyat, Güz 2015/17: 207-217

0. Prof. Dr. Mustafa Argunşah ile Doç. Dr. Galip Güner Latin harfleri ile yazılan en eski Türkçe kitap olarak bilinen Codex Cumanicus' u Türkiye' de yayımladılar. **Codex Cumanicus**, Kesit yayınları, İstanbul, 2015, 1079 s.

Eserde "İçindekiler" (s. 5-9) bölümünden sonra "Eser hakkında bir kaç söz" (s. 11-15) ve "Kısaltmalar" (s. 17-20) bölümü gelmektedir. "Giriş" (s. 21-36) bölümünde Codex Cumanicus' un asıl yazmasının Venedik' te bulunduğu kütüphane ile Codex Cumanicus' un ilk bölümü olan 55 yapraklık İtalyan bölümü ile ikinci bölümü olan 27 yapraklık Alman bölümü hakkında bilgi verilmekte, daha sonra Floransa' da bulunan 55 yapraklık İtalyan bölümünün 118 sahifelik istinsah nüshası tanıtılmaktadır. Giriş bölümünde daha sonra "CC' un yazılış tarihi, CC nerede yazıldı?, CC' un yazarı, CC' un yazılış amacı, CC' un dili, CC üzerinde yapılan çalışmalar" gibi konular üzerinde bilgi verilmektedir.

Codex Cumanicus' un dil özellikleri (s. 37-71) bölümünde eserin Türkçe-sinin güzel bir şekilde incelendiği görülmektedir. "Şekil bilgisi" (s. 73-128) bölümünde Codex' in gramer özellikleri çok doyurucu bir şekilde değ erlen-dirilmektedir.

Codex Cumanicus' un 1a-55b yaprakları arasındaki İtalyanca bölümünün metni s. 129-235, 56a-82b arasındaki Almanca bölümünün metni s. 237-325 arasında verilmektedir. S. 327-409 arasında Almanca bölümünün çevirisi, s. 411-616 arasında İtalyanca bölümünün, s. 617-901 arasında Almanca bölümü-nün gramatikal dizinleri, s. 903-909 arasında Kaynakça bölümü, s. 911-1079 arasında da Codex Cumanicus' un her iki bölümünün tıpkıbasımı yer almak-tadır.

Bu tanıtma yazımızda önce Codex Cumanicus hakkındaki bilgilerimizi kronolojik olarak gözden geçirelim.

1. 1374' te ölen ünlü İtalyan şâir Fransisco Petrarca (Okunuşu: Petrark)' ın kitaplarından Venedik' teki Saint Marciana kütüphanesine intikal eden 17 kitabın içerisinde 1303 tarihinde istinsah edildiği düşünölen *Codex* adlı latin harfleri ile

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE, ofsertkaya@mynet.com.

yazılmış bir el yazması vardı. Bu yüzden bu yazmaya uzun yıllar *Petrark Kodeksi* denilmiştir.

Yazmanın aslı:

Venedik, Bibliotheca Nazionale di S. Marco Venezia. Mss. Latini Fondo antico No 549/Collocazione 1597. (1303 tarihli, 83 yaprak). Antonio Zanetti kaydı: Codex (no) 549. *Lexicon latinum, persicum et Comanicum*. Ignatio legitur. MCCCIII die XI. Iuliu.

Venedik yazması J. F. Tomasini tarafından 1650'de Udine ile Padova'da iki baskısı yapılarak yayımlandı. Iacopi Philippi Tomasini, *Petrarcha Rediuiuono Laura comite*, Edit. Altera Udine, 1650, 56 s. (Birinci baskı); Patavi (Padova), 1650, 73 s. (İkinci baskı).

Iacopi Philippi Tomasinus kaydı:

Alphabetum Persicum Comanicum et Latinum Anonymi, scriptum anno MCCCIII die XI. Iuliu. Bibliothecae Venetae manuscriptae publicae et Quibus diuersi Scriptores hac tenus incogniti recensentur. Opera Iacobi Philippi Tomasini Patavini Episcopi Aemoniensis.

2. Venedik yazmasının İtalyanca bölümü olan ilk 55 sahifesinin kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen bir istinsah nüshası vardır. Bu nüsha Floransa, Bibliotheca Medizia Laurenziana'da 1584 numarada kayıtlıdır.

Yazmanın istinsah nüshası:

Floransa, Bibliotheca Medizia Laurenziana, No 1584 (Bertram Ashburnham yazmaları, 1584, 118 s)¹

Bu istinsah nüshası 15 Kasım 1824'te Paris'te Julius V. Klaproth'un eline geçmiş, Klaproth bu istinsahı işleyerek 1828'de yayımlamıştır.

Julius V. Klaproth, "Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Fransesco Petrarca", *Memoires relatifs à l'Asie*, III, Paris, 1828, s. 113-256.

Bu istinsah nüshası belki Julius V. Klaproth'tan Bibliothecae Natonale'e intikal etti (?). Oradan de İtalyan yetkili Guglielmo Libri tarafından çalınarak İngilis Bertram Ashburnham'a satıldı. Bertram Ashburnham'ın ölümünden sonra oğlunun babasına ait kitapları satması ile bu istinsah nüshası Floransa'daki Bibliotheca Medizia Laurenziana'ya satıldı ve 4 Aralık 1884'te kütüphane demirbaşına kaydedildi.

3. Venedik yazması 1880'de Budapeşte'de Kont Géza Kuun tarafından yayımlandı.

¹ A. M. Piemonte, *Il manoscritti Persiani conservati nelle Bibliotheca d'Italia*, Roma 1989, Venedik nüshası No 393; Floransa nüshası No 134.

Codex Cumanicus bibliotheca ad templum divi Marci Venetiarum. Primum ex integro editit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun. Budapestini, 1880, 395 s.

Géza Kuun yayımından sonra araştırmacılar Codex Cumanicus üzerine çeşitli tahlil, tenkit ve araştırma yazıları yayımlamışlardır.

C. Salemann, "Zur Kritik des Codex Cumanicus", *Bulletin de l'Academie Imperiale des Sciences de St. Petersbourg*, 6. Serie, 4, St. Petersbourg, 1910, s. 943-957; Willi Bang-Kaup, "Zur Kritik des Codex Cumanicus", Louvain, 1910, s. 1-16; Willi Bang-Kaup, "Beiträge zur Kritik des Codex Cumanicus", *Bulletin de l'Academie royale de Belgique (Classe des Lettres, etc.)*, 1 Bruxelles, 1911, s. 13-40; A. N. Samoyloviç, "K istorii i kritike Codex Cumanicus", *Doklady Rossiyskoy Akademii Nauk, O. O.*, 1924, s. 86-89; Sergey E. Malov, "K istorii i kritike Codex Cumanicus", *İzvestiya Akademii Nauk SSSR, Otdeleniya gumanitarnih Nauk*, 5, (1930), s. 347-375; N. A. Baskakov, "K kritike Codex Cumanicus (Ob odnoy iz ne Razgadannih zagadok)", *Hungarica-Turcica: Studies in honour of Julius Németh*, Budapest, 1996, s. 79-86.

Codex Cumanicus'daki ilahiler hakkında kıymetli bir değerlendirme E. Granit tarafından "Codex Cumoensis, kokoelma sekvenseja ja hymneja (2 kuv.-Med 2 bilder" başlığı ile *Suomen Museo Finskt Museum*, XI, 1904, Helsinki, 1904, s. 25-48'de yayımlandı.

Özellikle Willi Bang-Kaup'un bazı yazıları zikre değer.

"Über einen Komanischen Kommunionshymnus", *Bulletins de l'Acad. Royale de Belgique (Classe des Lettres etc.)*, Brüssel, 1910, s. 231-239; "Beiträge zur Erklärung des komanischen Marienhymnus", *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaftlichen zu Göttingen, Phil.-hist. Klasse*, Berlin 1910, s. 61-78; "Komanische Texte", *Bulletin de l'Academie royale de Belgique (Classe des Lettres, etc.)*, 9-10 (Bruxelles, 1911, s. 459-473; "Die komanische Bearbeitung des Hymnus 'A Solis Ortus Cardine'", *Festschrift für Vilhelm Thomsen zur Vollendung des Siebzigsten Lebensjahres am 25. Januar 1912, dargebracht von Freunden und Schülern*, Leipzig 1912, s. 39-43; "Über die Herkunft des Codex Cumanicus", *Sitzungsberichte der Königlich-preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse V*, Berlin 1913, s. 244-245; "Der Komanische Marienpsalter nebst seiner Quelle" *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-hist. Klasse, XIII*, Berlin, 1914, s. 241-276.

4. Kaare Grönbech Venedik yazmasının önce tıpkıbasımını (1936), sonra da sözlüğünü (1942) Kopenhagen'de yayımladı.

Codex Cumanicus. Cod. Marc. Lat. DXLIX. In Faksimile herausgegeben, mit einer Einleitung, von Kaare Grönbech, Kopenhagen, 1936.

Kaare Grönbech 1936'da *Monumenta Linguarum Asiae Maioris* serisinde yayımladığı *Codex Cumanicus*'un tıpkıbasımını yayıncısı Ejnar Munksgaard ile imzalayarak "Bu, lâtin harfleriyle yazılmış dünyanın en eski Türkçe kitabını Ekselans 'Kemal Atatürk'e

en derin saygılarımızla veririz. Ejnar Munksgaard + Kaare Grönbech" ithafı ile Atatürk'e hediye etmiştir.²

Kaare Grönbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Köbenhavn, 1942, 315 s.

Bu yayın da merhum hocamız Saadet Şakir Çagatay tarafından "Codex Cumanicus sözlüğünün basılışı dolayısıyla" başlıklı yazısında geniş bir şekilde değerlendirildi.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, II/1, Anmara, 1943, s. 759-772.

Bizler öğrenci iken Codex Cumanicus hakkındaki değerlendirmeleri merhum hocamız Ahmet Caferoğlu'nun *Türk Dili Tarihi* adlı eserinden okuduk. A. Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi Notları. II*, İstanbul, 1943, s. 138-160'da verilen bilgi eserin daha sonraki baskısında oldukça genişletilerek verilmiştir. Codex Cumanicus hakkındaki en geniş bilgi A. Caferoğlu'nun *Türk Dili Tarihi* adlı eserinde bulunmaktadır.

"Codex Cumanicus", *Türk Dili Tarihi. II*, İstanbul, 1964, s. 168-195.

Grönbech yayınlarını Codex Cumanicus ile ilgili başka yayımlar takip etmiştir.

Codex Cumanicus'daki bilmeceler üzerindeki yayınlardan Julius Nemeth, "Die Rätsel des Codex Cumanicus", *ZDMG*, LXVII, 1913, s. 577-608; J. Németh, "Zu den Rätseln des Codex Cumanicus", (*Körösi Csoma-Archivum*, II, 1926-1932, s. 66-368; Abjan Kurişjanov, "K izuçeniya Kumanskih zagadok = Kuman tilindegi jumbaktardı zertteu", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 5, Alma-Ata, 1960, s. 167-176 gibi yayınlardan sonra 1966'da Andeas Tietze, *The Koman Riddles and Turcic Folklore* başlığı ile Codex Cumanicus'daki bilmeceleri yayımladı. (Berkeley and Los Angeles, 1966, XVIII+160 s.

Yine Abjan Kurişjanov'un bazı yazıları zikre değer.

"Paradigmu skloneniya v yazıke pis'mennogo pamyatnika XIII-XIV vv. 'Codex Cumanicus'", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 1, Alma-Ata, 1958, s. 61-73; "Codex Cumanicus tilindegi mekendik bildiretin septikderding mağnaları", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 1, Alma-Ata, 1958, s. 74-82; "Arabo-Persidskiye elementı v Kumanskom yazıke (na materiale leksiki)", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 4,

² Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kültür danışmanlığı görevinde de bulunan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Roma ve Kadım Yunan Tarihi Ordinaryüs Profesörü Fazıl Nazmi Rükün Bey Arapça, Farsça, Rumca, Almanca, Fransızca ve İngilizce'ye vakıftı. Atatürk'e hediye edilen Codex Cumanicus'un tıpkıbasım yayımı, her nasılsa Rükün âilesinde kalmış. Ancak yıllar sonra Prof. Rükün'ün eşi Rahmet Rükün "Bu kitap merhum Prof. F(azıl) Nazmi Rükün eşi Rahmet Rükün tarafından Fakülteye bağlıdır" damgası ile damgalanarak hediye edilmiş ve 23 Temmuz 1951'de Edebiyat Fakültesi ayniyatına 150 TL bedelli olarak HT 388 (Demirbaş: 63-8419) numaraya kayıt edilmiştir. Atatürk'e ithaflı bu nüsha Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü'nde koruma altındadır.

Alma-Ata, 1962, s. 157-216; "Köne Kıpçak tilindegi ay, kün attarı", Issledovaniya Po Tyurkologii = Türkologiyalık Zertteuler, Alma-ata, 1969, s. 68-78.

K. Grönbech'in *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* adlı eseri Prof. Dr. Kemal Aytaç tarafından *Kuman Lehçesi Sözlüğü. Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini* başlığı ile 1992'de Ankara'da yayımlandı. (XI+238 s.).

5. 1971'de Andras Bodrogligeti Codex Cumanicus'daki Farsça kelimeleri *The Persian Vocabulary of the Codex Cumanicus* başlığı ile yayımladı. (Budapest, 1971, 230 s.)

6. 1973'te Vladimir Drimba *Syntaxe Comane* başlığı ile Codex Cumanicus'un cümle yapısını yayımladı. (Bucuresti-Leiden, 1973, 335 s.)

7. 1979'da Dagmar Drüll'ün *Der Codex Cumanicus. Entstehung und Bedeutung (Geschichte und Gesellschaft)* adlı eseri yayımlandı. (Stuttgart, 1979, 143 s.)

8. 1981'de Louis Ligeti, Budapeşte'de "Prolegomena to the Codex Cumanicus" başlıklı 54 sayfalık bir inceleme ile 1880-Géza Kuun yayımının faksimile neşrini gerçekleştirdi. Böylece Géza Kuun edisyonu ikinci kez yayımlanmış oldu.

9. Çok mühim iki araştırma da 1900 ve 1999'da Mefküre Mollova tarafından yayımlandı.

Mefküre Mollova, "Codex Cumanicus, le bouddhisme et le turk oriental", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 80, 1990, s. 141-165; Mefküre Mollova, "Codex Cumanicus'un Türkçe kısmı etrafında bazı problemler", *Prilozi Za Orientalnu Filologiju*, 47-48 (1997-1998), Sarajevo, 1999, s. 29-52.

10. 2000'de Vladimir Drimba *Codex Cumanicus, Edition Diplomatique avec Fac-Similès* başlığı ile Géza Kuun'dan sonra yazmayı ve tıpkıbasımını yayımladı. (Bucarest, 2000, 296 s.+tıpkıbasım).

11. Bir mühim değerlendirme de Istvan Vasary tarafından yapıldı.

"Oriental languages of the *Codex Cumanicus*: Persian and Cuman as Linguae Francae in the Black Sea Region (13th-14th Centuries)", *Il codice cumanicu e il suo mondo*, A Cura

di Felicitas Schmieder e Peter Schreiner Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2005, s. 105-124.

12. Drimba neşirlerinden sonra Aleksandr Garkavets *Codex Cumanicus: Kıpçako-Plovetskiye Teksti XIII-XIV vv.* adlı eserini 2004'te Alma-Ata'da, *Codex Cumanicus: Polovetskiye molitvi, gimni i zagadki XXX-XIV vv.* başlıklı kitabını da 2006'da Moskova'da yayımladı.

13. Son yayım Mustafa Argunşah ile Galip Güner'in yayımladıkları **Codex Cumanicus**, (İstanbul, 2015, 1079 s.) başlıklı eserdir.

Codex Cumanicus'un tarihlendirilmesi:

Eserin 36b/8.-21. satırlarında verilen takvim aylarından Januarius (= Ocak) ayı Safer ayı ile 1-29 Ocak 1294 = 1-29 Safer 693 tarihlerinde örtüşmektedir. Buna göre Argunşah-Güner Codex'in kaleme almış yıllarını 1291, 1292, 1293 yıllarından birisi olarak veriyorlar, eserin İtalyan bölümündeki XI July 1303 tarihini ise elimizdeki yazmanın istinsah tarihi olarak kabul ediyorlar.

Bertold Spuler, Dagmar Drüll'ün *Der Codex Cumanicus. Entstehung und Bedeutung* başlığı ile 1979'da yayımladığı eserine *Der Islam, Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients*, 58/1 (1981), s. 178-179'da yazdığı tanıtımda Codex'in yazılış tarihi konusunda açıklamalar yapmıştı. Argunşah-Güner yayımındaki tarihlendirmeler ile karşılaştırılması için Spuler'in onlardan önce yapmış olduğu farklı tespiti aşağıda veriyorum.

Zum Schluss gestatte ich mir noch eine kurze Bemerkung zu den chronologischen Bemerkungen der Verfasserin (mein Steckenpferd –vgl. "Der Islam" 56/1, 1979, s. 177- gerät bei der Lektüre solcher Abschnitte immer wieder in Trab). Zufällig fielen in den Jahren 1293/94 die Hiğra-Monate – beginnend mit dem Safar –fast völlig mit den christlichen zusammen, sodass die Gleichsetzung des Codex am natürlichsten für dieses Jahr passt. Angesichts der Tatsache, dass in der Liste des Codex am Schluss November und Dezember mit der Muharrem gleichgesetzt werden, könnte man darauf schliessen, dass dieser Monat des Jahres 694 Hiğra gemeint ist, der vom 21. November bis 20. Dezember 1294 dauerte. – Im Übrigen sind alle Monatsangaben der Verfasserin auf S. 25f. um eins zu lang; sie hat jeweils den ersten des folgenden Monats dazugerechnet (Vgl. Mahlers Umrechnungstabelle). – Malovs Gleichsetzung der Zeit zwischen 10. Dezember 1295 und 7 Januar 1296 mit dem Muharrem 695 Hiğra ist lediglich ein Versehen, da die Wiedergabe der Liste der christlich-islamischen Entsprechungen in der 2. und 3. Auflage der Tabellen – von der Ausmerzung

ganz weniger Druckfehler abgesehen – gleich, da photomechanischen hergestellt, ist.

Codex Cumanicus yazmasının 30a varlığında yukarıdan aşağıya doğru olmak üzere Uygur harfleri ile *bitik* kelimesi yazılı. Bu kelime üzerinde Mefkûre Mollova iki yazısında da *bitik* kelimesi ve *bitik tili* ibaresi ile üzerinde durmaktadır. Naşirler de 92 numaralı notlarında “Bu kelime fiil çekimlerinin bittiği ve isim listelerinin geldiği bölümün başına Uygur harfleri ile yazılmıştır. Yeni bir bölümü veya defteri işaret ediyor olmalıdır” açıklamasını yapmak-tadırlar.

Codex Cumanicus yazmasındaki istinsah hataları:

Müstensihin bazı zaman imlâ hatası yaptığı ve harfleri yanlış yazdığı görülüyor. 74b'deki amentünün ikinci cümlesinde *dey* şeklinde yazılan kelime *dep* “diye” şeklinde yazılmalı idi. Krş. *dep* (74b/3). Müstensihin *tag > day* “dağ”, *tek > dey* “gibi” örneklerde görülen ses değişiminin tesirinde kaldığı anlaşılıyor.

İstinsah hatalarının yanlış tamiri:

Mefkûre Mollova'nın zikrettiği bir örneği verelim. *yarlıga sen* yerine 61a/9'da *yarlağa sen* şeklinde yanlış yazılan kelimenin düzeltilmesi için *-a-* ünlüsü üzerine yazılan tashih *-t-*'si müstensih tarafından anlaşılmayarak kelimeye dahil edilmiş, böylece kelime daha yanlış bir şekilde *yarlayga sen* şekline sokulmuş. Doğru şeklin *yarlıga sen = yarlıgasın* “merhamet etsin, bağışlasın” şeklinde olması gerekirdi.

Okuma tercihleri:

Türkiye Abc'sinin üçüncü harfi olan /c/ harfi Latince kalın veya ince sıralı kelime farkı gözetilmeksizin *balçuc* (39b/8) = *balçuk*, *bardac* (65b/3) = *bardak*, *coltuc* (65b/33) = *koltuk*, *sacla!* (6a/1) = *sakla!*, *bitic* (45a/26) = *bitik*, *esittic* (1a/27) = *eşittik* örneklerinde de görüldüğü gibi /k/ olarak okunur.

Buna karşılık 57a/9'da *corlarne(n)* “ich snarke”, 57a/10'da *corladim* “ich snarke”, 57a/8'de *corleydir* “snarkit” şeklinde geçen kelimeler *körler-men*, *körledim*, *körleydir* şeklinde, ince sıralı olarak, okunmuş. Bana göre bu kelime-ler *korlar-men*, *korladım*, *korlaydır* şeklinde kalın sıralı olarak okunmalı idi. Çünkü Kıpçak Türkçesi'ndeki *korla-* fiilini Kıpçak Türkçesi *k-* > Türkiye Türkçesi *h-* ses değişimi ile *horla-* şeklinde buluyoruz. *körle-* fiilinden *horla-* fiiline geçmek pek mümkün görülüyor.

Tercüme tekniği üzerine:

75a-75b' de yer alan notalı bir ilâhinin ilk satırları olan *sağınsa-men bahasız kanını kim hristoz töktü sövüp kulını, tıyalman yaşımını* cümleleri “hatırlasam mübarek kanını ki Mesih döktü, sevip kulunu, engelleyemem göz yaşımı” şeklinde Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış.

Bu ilahi hakkında Vladimir Drimba 1993'te “L'hymne coman *sağınsa-men bahasız kanını*” başlıklı bir inceleme yayımlamıştı. (*Rocznik Orientalistyczny*, XLVIII/2, 1993, s. 105-120.)

Ben de 1973-1997 yılları arasında yaptığım Türk Dili Tarihi derslerimde Codex Cumanicus ile ilgili örnek olarak öğrencilerime bu metni okutmuş ve çevirmiştim. Ben metne bağlı kalmış, *sağınsa-men* kelimesini “hatırlasam” yerine “düşünsem”; *bahasız* kelimesini “mübarak” yerine “baha biçilemeyecek kadar değerli”; *tıyalman* kelimesini “engelleyemem” yerine “tutamam” şeklinde karşılayıp metni “Hazreti İsa(nun) kul(lar)ını severek döktüğü, baha biçile-meyecek kadar değerli kanını düşündüğüm zaman, (göz) yaş(lar)ımı tutamam” şeklinde çevirmiştim. Bu bakımdan metinlerin aktarılması konusunda biraz daha metne bağlı aktarma yapmanın gerektiği kanısındayım.

Codex Cumanicus'ta yer alan metinlerin birisi 74b/1-19' da yer alan “Amentü = Le Credo” metnidir.

¹ınanır-mên barçağa êrkli bir ata tēnriġe, kök-ni yêrn<i> ²barça körünür körünmezni yarat[t]ı dēy, daġı bir bēy[i]mi<z> ³yesus kristusga, tēnriġiñ yalguz tuvġan ovlu dēp kim barça za<ma>⁴nalardan burun atadan tuvup-turur. tēnri tēnriden, yarlı yar<ih>⁵tan, çın tēnri çın tēnriden êtilmey, ataga tözdeş tuvup-tur<ur>.

“(Ben) her şeye gücü yeten bir baba tanrı'ya, göğü (ve) yeri, bütün görüneni (ve) görünmeyeni yarattı diye (inanırım), ve tek efendimiz İsa (Jesus Kristos)'ya Tanrı'nın biricik oğlu diye inanırım ki (O) çok zaman önce Babadan doğmuştur, Tanrı Tanrı'dan ışık ışıktan, gerçek Tanrı gerçek Tanrı'dan yaratılmadan ata ile aynı tözden (=kökten) doğmuştur.

⁶andan ulam bar barça bolġan-turur kim biz azamlar üç<ün> ⁷daġ[ı]n bizim oñımız üçün kökden ênip arı tından ula<m> ⁸erdenġ ana mariamdan ten alıp kişi bolup-turur.

O'nun sayesinde her şey (= bütün mevcudat) olmuştur (=yaratıldı) ki biz insanlar için ve (dahi) bizim iyiliğimiz için (=selâmetimiz) için gökten inerek kutsal ruh sayesinde bakire anne Meryem'den vücut bulup, insan olmuştur.

pont pıla<t> ⁹yargulap haçka kêrilmiş, kın körüp kömülüp turur. ¹⁰basa üçünçi künde ölümden koptı. Bitüvler aytġançā kö<k> ¹¹ge aġınmış, atanıñ oñında olturup-turur. yene heybet bil<e> ¹²kêlmek-turur tirilerni ölülerni yargılama, hanlıhın<ı> ¹³uçı bolmagay.

Pont(us) Pilat(us) (tarafından) yargılanarak (hüküm verilerek) haça gerilmiş ve işkence görerek gömülmüştür. Sonra üçüncü günde ölümden ayrılmıştır. Kitapların söylediği gibi göğe yükselmiş(tir ve atanın sağında oturmuştur. Yine dirileri (ve) ölüleri yargılama için, heybet ile, geri gelecektir. Hanlığının (gücünün) sınırı yoktur.

basa inanır men tirgizgiçi bēy arı tınga ¹⁴kim ata ovuldan öne-turur, anar ata, ovul birle mēñüde<ş> ¹⁵tēñri dēp övünçlü tabunmakımız kerek-turur. bügüle<r> ¹⁶den ulam ol sözlep turur.

Ve (ben) diriltici efendi mukaddes ruha inanırım ki ata (baba) ve oğuldan çıkmaktadır (çıkıştır). Ona baba ve oğul ile bir ebedî Tanrı diye övünçlü ibadetimiz gerekir. Bilgelerin sayesinde o konuşmuştur.

basa inanır mēn bir arı katolik dağı ¹⁷apostolik kliseğa. küner mēn bir bapıtisma dēp yazıkla<r> ¹⁸nıñ boşatmagına. küyüp turuptır-mēn ölüleriñ kopm<ak> ¹⁹lığın dağı mēñü tirilikni. amin.

Ve (ben) bir kutsal katolik ve apostolik kiliseye inanırım. (Ben) bir vaftiz diyerek günahların affedilmesini (kabul ederim). (Ben) ölülerin tekrar dirilmesini ve ebedi hayatı bekliyorum (gözlüyorum). Amin.

Bir başka Amentü Metni de, İtalya'da Medicia Laurenziana Kütüphânesi, Ms. Laur. Gadd. No 108' de bulunan ve 1439 yılında Papa IV. Eugenio'nun başkanlığında toplanan Konsey Zabıtlarının 2b varağında Ermeni harfleri ile 12 satırlık Ermenice, altında Uygur harfleri ile 12 satırlık Türkçe, 3b varağında Arap harfleri ile 12 satırlık Arapça, altında Latin harfleri ile 12 satırlık Latince metin olarak yazılmıştır. Metnin tarihi, zabıtların 2a sahifesindeki "Bunlar 1439 yılında Papa IV. Eugenio'nun başkanlığında Floransa'da toplanan konsey'de yazılmıştır" açıklamasına dayanılarak 1439 yılı olarak tespit edilmiştir.

Amentü

1. inanur m(e)n bir teñrige kim köñül-ler bildeçi.
2. inanur m(e)n teñri-ge birligiñe ana ogul canı nur-dan.
3. inanur m(e)n bir teñri-ge kim kök-ni yir-ni yarat[tı] nekim dün[y]e-de bar barça-ga tedbir.
4. inanur m(e)n bir teñri-ge kim bitirdi bir kilesiye alkış-lığ kim bir selam tağı barça yaz-uk boşut[kay].
5. inanur m(e)n teñri-ge kim turguzur barça ölüg-ni togru etüz-ler-ni has eter bir bir-ini .
6. inanur m(e)n teñri-ge kim cihan-nı sor-gay cez-ası bergey barça-nı öz fi'li bir[l]e.

7. inanur m(e)n isi misiha-ga <kim> teñri oglı hakikat adam bir surat.
8. inanur m(e)n isi misiha-ga kim can taptı nur-dan ad[a]m boldı togdı maryam bıkır kız-dan.
9. inanur m(e)n isi misiha-ga kim turdı hak ölüg-ler içinden üçünç kün üz-e.
10. inanur m(e)n isi misiha-ga kim salıb et[t]i-ler kömdi-ler indi duz-ak-ka.
11. inanur m(e)n isi misiha-ga kim kök-ke çıktı aña alkış etken-ler köre.
12. inanur m(e)n isi misiha-ga kim ahır zaman-da kelgey tirig-ni ölüg-ni sorgay.³

Gerek Codex Cumanicus'un içerisinde Uygur harfleri ile *bitik* kelimesinin yazılı olması, gerek 1439'da yazılan Türkçe Hristiyan Amentü'sünün **Uygur harfleri** ile yazılması, İtalya'da Uygur harflerini yazıp okuyun bir Hristiyan Türk topluluğunun varlığına delildir.

Codex Cumanicus'un dili bugünkü Gagauz Türkçesi ile çok büyük yakınlık göstermektedir.

Codex Cumanicus 61b/1.-11. satırlarda verilen "Meleğin çobana Hazreti İsa'nın doğumunu müjdelemesi" metninin ilk dört satırına bakalım: *1arı lukas aytır evangelim içinde neçik bugün, kaçan kristus 2togdı, keldi frişde yışda, ayt[t]ı kütövçige kim koylar küter. mèn 3tanıklatır-mèn sizge ulu sö[v]ünç kim bugün dogdı barça elni 4kutgardaçı satırları Atanas I. Manof'un Gagauzlar⁴ adlı eserinde Gagauzca metin olarak şöyle veriliyor: "Ay Luka der evangeliye içinde: o gün açan Ristos doomuş. Gelmiş intser kıra da demiş çobanlara kim koyunları güdyarmışlyer; byen size sülyerim büyük sevinmek, büüyün doodu kurtaran dübüdüz dünyay".*

Yine 63b/27.-32. satırlarda verilen "Rabb'in duası: Göklerdeki babamız" metnini Gagauzca metin ile karşılaştıralım: *27atamız kim kökte-sén, algışlı bolsun séniñ atıñ! kél 28sén séniñ hanlıhıñ, bolsun séniñ tilemekiñ neçik kim kökte 29alley yérde! kündegi ötmekimizni bizge bugün bérğil! 30dağı yazuklarımızı bizge boşatki! neçik biz boşatır 31biz bizge yaman etkenlerge. dağı yekniñ sinamakına 32bizni küvürmegil. basa barça yamandan bizni kuthargıl! amen!* Bu satırlar Atanas I. Manof'un Gagauzlar⁵ adlı eserinde Gagauzca metin olarak şöyle veriliyor: "Ya göklerdeya olan Babamız; senin adın anulsın. Padişahlın gelsin. Senin kuvvetin göktya-gibi erdya de olsun. Gündelik ekmeemizi ver bizya bu gün. Hem bizim

³ Nicholas Poppe, 'A middle Turkic text of the Apostles' Creed [Havarilerin Amentüsüne ait bir Orta Türkçe metni]", *Monumenta Serica*, XXIV, 1965, s. 273-306; Tanıtması için bk. Osman Fikri Sertkaya, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, 1972, s. 288-291.

⁴ Atanas I. Manof, *Gagauzlar (Romanya ve Bulgaristanda outran Hristiyan Türkler hakkında tarihi ve etnolojik bir etüd)*, Türkçeye çeviren: Türker Acaroğlu, Ankara, 1940, s. 18-19.

⁵ Atanas I. Manof, *a. g. e.*, s. 19.

borçlarımızı başla, nical biz da bizya borçlu olanları başlıyors. Hem bizi fenalaa kolverme; illâ bizi fenalıktan kurtar."

Bibliyografya/Kaynakça üzerine:

Bibliyografya/Kaynakça çok eksiktir. Eserin ikinci baskısında bu bölüm ikiye ayrılmalı ve ilk bölümde doğrudan Codex Cumanicus ile ilgili bibliyografya, ikinci bölümde ise faydalanılan çalışmalar yer almalıdır. Künyelerde çalışmanın basım yeri ile yılı, sahifesi belirtilmelidir. Ayrıca Bibliyografya/Kaynakça eserin başında Kısaltmalar bölümünden sonra yer almalıdır.

Sonuç olarak Prof. Dr. Mustafa Argunşah ile Doç. Dr. Galip Güner güç bir işi başarmışlar, Latin harfleri ile yazılan en eski Türkçe kitap olarak bilinen Codex Cumanicus'un Türkiye'deki neşrini sağlamışlardır. Kendilerini tebrik ediyor, eser üzerindeki çalışmalarına devam etmelerini diliyorum.